

REPERE ISTORICE ȘI CULTURALE ALE CONVIEȚUIRII INTERETNIC ȘI INTERCONFESIONALE ÎN DOBROGEA – ȚINUT ROMÂNESC

Doctor în istorie, profesor universitar **Nuredin ÎBRAM**
România, Constanța

HISTORICAL AND CULTURAL MILESTONES OF INTERETHNIC AND INTERCONFESIONAL COEXISTENCE IN DOBROGEA – ROMANIAN LAND

Summary. The study analyzes, on the one hand, the crystallization of the ethnic, linguistic, confessional and cultural identity of the Turks and the Turkic-Tartars, who have been living for centuries in this region of the Romanian land, on the other hand, it highlights their lifeways, based on mutual respect, understanding, tolerance and social peace, with the Romanian population in the majority, and with other ethnic groups.

The study pleads for the rejection of assimilationist tendencies, for balance between traditions, common law and modernity, for increasing the activism of the Turkish and Turkic-Tartar communities, for placing the Self – Other relationship on such European values as the rule of law, democracy and non-discrimination.

Keywords: state law, identities, cultural pluralism, bi- and multi-lingualism, dialogue, value, humanism.

Rezumat. Studiul analizează, pe de o parte, cristalizarea identității etno-lingvistice, confesionale și culturale a turcilor și turco-tătarilor, așezați în acest colț de țară românească de secole, iar pe de altă parte, evidențiază modul lor de viață bazat pe respect și înțelegere, pe toleranță și pace socială cu românii majoritari și cu celelalte etnii.

Studiul pledează pentru respingerea tendințelor asimilaționiste, pentru echilibru între tradiții, cutume și modernitate, pentru sporirea activismului comunităților turcă și turco-tătară, pentru așezarea relației Eu-Celălalt pe valorile europene ale statului de drept, democrației, nediscriminării.

Cuvinte-cheie: stat de drept, identitate, pluralism cultural, bi- și multilingvism, dialog, valoare, umanism.

Istoria și creația cultural-civilizatorie dau legitimitate, demnitate, sens, drepturi și obligații comunității turco-tătare care s-a așezat și a conviețuit de secole, prin voia destinului istoric, în acest colț de țară românească, Dobrogea. O Dobrogea multietnică și multi-confesională, „o Europă și o Asia în miniatură” (Constantin Brătescu), „un uriaș muzeu etnografic viu”, „cap de pod și poartă spre Orient”; „plămânul României” (Regele Carol I), „o corabie a lui Noe” (prof. Ion Simionescu).

O Dobrogea multietnică și multiconfesională – la un moment dat cu circa 20 de etnii inclusiv grupuri exotice de indieni, perși, arabi – ce nu a cunoscut conflicte interetnice sângeroase de mari proporții și în care nu au ființat, nici măcar efemer, partide pur etnice sau pe baze pur religioase. O Dobrogea care a cunoscut între 1800 și 1850, trei războaie ruso-turce-române, la care se adaugă Războiul de Independență din 1877–1878.

Tătarii și turcii Dobrogei și-au făurit, păstrat și dezvoltat identitatea etno-lingvistică, confesională și culturală, fiind o pată de frumusețe, culoare și lumină, de valori morale și de relief cultural în matca existen-

țială românească. O geamie, o casă din chirpici sau de lemn tradițională, un mausoleu (*türbe*), o fântână rituală (*ceșme*), un cimitir (*mezar*), un ceremonial (*tören*) de naștere, de nuntă sau de moarte, folclorul, obiectele de uz casnic, de artizanat sau decorative, arta lor culinară, cutumele religioase dau seama de modul de viață specifică, de identitatea și spiritualitatea turco-tătară și islamică.

Comunitatea turco-tătară din Dobrogea are o tradiție, îndelung cultivată, de respect pentru poporul român și față de statul român, față de instituțiile și legea românească. În anul 1885, Mihail Kogălniceanu spunea în Parlamentul României despre populația turcă: „este o populație din cele mai morale și care nu dorește mai mult decât să rămâie cu noi” [1].

Sugestive sunt, între altele, cuvintele prefectului Constanței, Ion Ghica, cu prilejul solemnității punerii pietrei fundamentale a „Moscheii Regale-Carol” în ziua de 24 iunie a anului 1910, care, în prezența unor personalități precum Excelența Sa Saffa-bey, ministrul Turciei în Capitală, a ministrului Cultelor, Spiru Haret, a muftiului județului, Hafuz-Rifat Efendi, a altor autorități administrative și religioase, a reprezentanți-

lor populației musulmane – consilieri, institutori, locotenenți din regimentul Constanța – spunea că „frații noștri de religie islamică musulmană au dreptul și au meritat clădirea acestui lăcaș de rugăciune ca <po-doabă a credinței lor>, căci ei au respect pentru legi, au dat dovadă de devotament... la instituțiile Țării, de dragoste față de Patrie” [2].

Aici, în Dobrogea, s-a conturat un mod de viață bazat, predominant, pe respect și bună înțelegere, pe toleranță, solidaritate și pace socială între românii majoritari și etnicii tătari, turci, israeliți, ruși-lipoveni, greci, armeni, italieni, bulgari, romi și alții. Aici, noi cu toții, am învățat și practicat împreună „lecția” concordiei, a cooperării și acțiunii benefice, filosofia și practica bunei conviețuirii.

Pentru noi, tătari și turci din Dobrogea, a rămas mereu actual motto-ul cotidianului de limba turcă „Unitatea Turcă” (*Türk Birliği*) din perioada interbelică (1930–1940) care spunea clar, limpede, răspicat și responsabilizat că: „Țara care îți este patrie îți garantează drepturile și viața. Respectă legile ei și nu te teme de nimic”.

Elementul demografic preponderent care a populat neîntrerupt Dobrogea între secolele al XV-lea și al XIX-lea (1420–1877) a fost elementul turco-tătar musulman. Ion Ionescu de la Brad, bun cunoscător al realităților economice și sociale dobrogene, menționa că în fiecare sat și cătun, oricât de mic ar fi el, pe vremea lui Said Pașa exista o școală turco-tătară și o geamie, că pe unde a trecut, n-a văzut și nu a auzit de vreun incident, cât de mic, între turci-tătari și români. El consemna că, în 1850, în cele două districte ale Dobrogei: Silistra (cu plășile Tulcea, Îsaccea, Măcin, Babadag, Hârșova) și Varna (cu plășile Küstenge, Mangalia) erau 11 858 de familii, dintre care 2 268 de familii de turci, 2 225 de familii de tătari, 3 656 de familii de români, celelalte fiind familii de bulgari (1 194), lipoveni (747), cazaci (1 092), greci (250), țigani (172), germani (59), armeni (76), evrei (119). Într-o altă notă din *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, același autor Ion Ionescu, luând în calcul și plășile Balcic și Bazargic cu 3 837 de familii, spune că în total, în cele plăși (*cazale*) ale Dobrogei erau 15 764 familii. Ubicini a dat, pentru anul 1876, un număr de 222 562 de suflete în Dobrogea, dintre care 134 662 de musulmani și 87 900 de nemusulmani [3].

Despre istoria și locuitorii Dobrogei, despre colonizarea cu populația tătară și turcă, în perioada 1400–1800, datele sunt puține și ele se referă mai ales la lungul șir de războaie ruso-turce-române și urmările lor. Cum spune Dr. Paul Traeger: „până în secolul al XVIII-lea Dobrogea este învăluită într-o ceață densă”, iar „Europa se interesa prea puțin de țările la sud de

Dunăre și de locuitorii ei creștini”. În anii 1854 și 1855, tătarii din zona Kerçi și Eupatoria (Crimeea), fugiți de teama rușilor, ajung în Dobrogea și sunt bine primiți de guvernatorul Said Pașa, înființând orașul Medgidia; „datele concordante” ne spun că 60 000 de tătari au imigrat între 1856–1861 în Bulgaria dunăreană și o mare parte a lor au rămas în Dobrogea; apoi din cei 40 000 de cerchezi care au părăsit țara lor din munți, de teama învingătorului rus, 20 000 au fost colonizați „în partea muntoasă din nord” a Dobrogei în 1865 [4].

Colonizarea mai intensă cu elementul musulman începe abia în secolul al XVI-lea și, aproape firesc, urmează schimbarea toponimiei dobrogene, astfel încât după 1878, în Dobrogea veche, „la sfârșitul stăpânirii turcești, nu mai puțin de 2 338, deci un procent de 61,89% au fost turcești și numai 1260, adică 33,34% românești [5]. Numele turco-tătare ale satelor și comunelor au fost date în funcție de etnie, de vechimea și originea populațiilor, de factori geografici (văi, coline, dealuri, surse de apă), de floră și faună, de numele ctitorilor, de ocupațiile locuitorilor, de demnități și funcții sociale, de mărimea și vechimea așezării etc.

Moscheile vechi și frumoase din Constanța, Medgidia, Mangalia, Babadag, Măcin și Isaccea, sunt indicii ale locuirii și ale densității prezenței tătarilor și turcilor. Sub administrație otomană, în Dobrogea perioadei 1420–1877, pentru a satisface necesitățile spirituale ale populației musulmane așezate aici s-au construit moschei, geamii, mesgiduri, s-au înființat școli religioase (*medrese*), tribunale religioase (*kadiate*) [6].

În jurul anului 1900, în județul Constanța erau 169 de geamii, dintre care cinci (geamiile din Constanța-Azizia, azi Hünkar, Cernavodă, Hârșova, Medgidia, Mangalia) sunt întreținute de statul român, iar celelalte au fost construite pe cheltuiala comunității musulmane, cu sprijinul donațiilor particulare, al fundațiilor (*vakîf-uri*) sau chiar cu sprijinul sultanilor. În județul Tulcea sunt inventariate, la sfârșit de secol al XIX-lea, 29 de geamii, și ele construite de comunitatea musulmană.

Cum pentru o statistică credibilă și mai exactă, care ne-ar da o imagine clară și de încredere despre apartenență etnică a locuitorilor Dobrogei nu s-a preocupat nici administrația otomană și nici guvernul României, datele sunt orientative.

Evident, după 1878, asistăm la o creștere spectaculoasă a populației românești colonizate în acest colț de țară și printr-o serie de înlesniri: terenuri, case, inventar agricol și animale (vacii) acordate la sume mai mici decât prețul pieții. De altfel, această politică susținută de statul român la care se adaugă emigrațiile populației musulmane (încurajate de impozitele ridicate, de excesivitatea organelor fiscale, de abuzurile adminis-

trației locale, de lipsa condițiilor minime de trai) are drept consecință creșterea numărului de sate pur românești (ajunge la 64), chiar bulgărești (ajunge la 24) și scăderea satelor pur tătare la 18, iar a satelor pur turcești la trei [7].

În anul 1900, populația românească din Dobrogea era în număr de 120 015, din care 74 792 în județul Constanța și 45 223 în județul Tulcea: populația musulmană, turcii și tătarii, formau împreună a doua populație a Dobrogei (în total 40 626), urmași de bulgari – 38 839, ruși-lipoveni 27 334, germani 8 801, greci 8 605, evrei 4 315, găgăuzi 3 832, armeni 2 604, țigani, arabi, italieni, sârbi, albanezi, muntenegreni, englezi, francezi, poloni ș.a. „împrăștiați ici și colo” [8].

Tătarii și turcii zilelor noastre, or, datele recensământului oficial din 2011 vorbesc de 20 464 de tătari și 28 226 de turci, nu sunt doar grupuri etnice, simple comunități sau minorități, ci sunt minorități naționale pentru că au o istorie comună de secole, un spațiu geografic comun – Balcanii și Europa –, au valori comune și un viitor comun cu poporul român. Numitorul comun al grupurilor etnice tătare și turce din România nu este doar originea lor turcă, istoria comună și religia musulmană, ci și similitudinea obiceiurilor și tradițiilor, conținutul vieții lor culturale și scrise în context românesc dobrogean, valorile frecventate și promovate.

Aceste valori, marca identității turco-tătare sunt:

- valorile culturii turce și islamice din care *ab initio* facem parte, prin origini, prin istorie, prin mentalitate și tradiție, prin educația în familie și comunitate;

- valorile românismului, legate, prin urmare, de limba, istoria, cultura și civilizația poporului român, o Românie pentru noi ospitalieră, primitoare, în care am conviețuit în bună pace, cum ar spune poetul, cu românul majoritar;

- valorile culturii europene și universale asimilate prin sistemul de învățământ și prin mijloace mass-media (TV, radio, presă, internet);

- valori – creații originale ale personalităților etniei (Mehmet Niyazi, Necip Haci Fazil, Ziyaeddin Haci Ahmet İsmail, Vani Mehmet Yurtsever, Altay Kerim, Yaşar Memedemin, Ali Cadâr, Kemal Agi Amet, Selim Abdulachim, Kemal Karpat, Mehmet Ablay, Ali Osman Bekmambet, Musa Geavit și mulți alții), personalități-barometru, reperi morale ce dau legitimitate, demnitate, forță, sens și perspectivă etniei turco-tătare, potențelor ei creatoare.

Legende geografice și istorice ale locurilor – naționali în proză – ni-i arată pe tătari și turci ca descoperitori și întemeietori pe pământ românesc. Mobilul lor era dorința de a găsi cauza, cheia tainelor naturii, a oamenilor și locurilor. Eroii legendelor, de multe ori,

sunt victime ale unor împrejurări nefaste. Astfel de legende sunt cele ale întemeierii cartierului *Anadolchioi* din Constanța, legenda localității Dervent, a comunei Băneasa (*Paraköy*), a lacului Techirghiol, a Murfatlarului vestit prin cultura viței-de-vie, aflat la sorgintea tuturor vinurilor românești, legenda satelor Ciocârlia de Sus și Ciocârlia de Jos (*Büyük ve Küçük Bülbül*), legendele întemeierii Babadagului, a mausoleului (*türbe*) lui Sarî Saltuk Baba derviş-misionar al Islamului și vestit comandant al turcilor selciukizi, legenda lui Koyun Baba (județul Tulcea) – loc de pelerinaj și pentru musulmani, și pentru creștini, legenda stațiunii Mamaia ș. a. [9], la care putem adăuga legendele comunei Topalu, cea a satului Inanceșme, a satului Atmangea, a comunei Mahmudia ș. a. [10]. Transmise prin tradiție, aceste și multe alte legende ne cuceresc nu doar prin magia cuvântului, a rostirii, ci, mai ales, prin fascinanta trimitere la ctitorii de localități, la eroii dobrogeni, în genere la oameni simpli, de regulă păstori, plugari, pescari, croitori, cărăuși, meșteșugari, oameni cu credință etc. Legendele reliefează trăsăturile de caracter ale localnicilor, musulmani și creștini, buna lor conviețuire, simpatia, iubirea, solidaritatea, sprijinul reciproc în momente existențiale, grele, dure. Evenimentele petrecute în *illo tempore*, pline de savoare și tâlc, liric-poetic exprimate, evidențiază greutatea învinse, depășite de oameni simpli, curajoși, generoși, de bună cuviință și plini de credință, cu un acut simț al realului naturalului și umanului.

Scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea, care a sosit la Constanța (*Küstence*) pentru un reportaj, în 15 august 1887, a consemnat ca redactor al ziarului „Românul” din București: „tătarul nu se ceartă cu mocanul, nici acesta cu lipoveanul; neamțul nu se supără pe turc”, iar părintele catolic din **Caramurat** (azi Mihail Kogălniceanu) este prieten de căciulă cu hogașul turc și cu popa românesc [11].

Țările Române au rămas aproape cinci secole sub suzeranitatea Porții, dar și-au conservat structurile politico-administrative și militare proprii, școlile în limba română și instituțiile de cult ortodoxe. Contribuțiile (*ahdname*) nu sunt ... capitulații ale românilor învinși militar, ci ... victorii. Țările Române au fost un fel de Casă a Păcii (*Dar al sulh*), o casă a legământului, o casă a armistițiului și a onoarei unui contract, fie el militar, strategic sau politic. Peste timp, M. Roman aprecia în mod realist, fără parti-pris, că „istoria stă mărturie că turcii n-au deznaționalizat pe nimeni, n-au turcizat în sens etnic pe nimeni” [12]. Reputatul jurist Ion Diaconu accentua și el că dezvoltarea de comunități otomane, pe baze religioase, era conformă cu percepțiile religiei islamice de toleranță față de alte religii, ceea ce a avut drept consecință înflorirea, în

sensul autentic al cuvântului, de largi comunități neislamice în Imperiul Otoman [13].

În acest context nu este lipsit de interes să amintim că, în Dobrogea, Sultanul Abdul Medjid a emis două firmane, în anii 1844 (an islamic 1260) și 1854 (an islamic 1270), prin care autoriza construirea bisericii „Sfinții Voievozi” din Îsaccea și, respectiv, a bisericii „Sfinții Voievozi” din Chilia Veche, ambele în județul Tulcea, iar în anul 1862 (an islamic 1278), un firman prin care se autoriza ridicarea bisericii „**Metamorphosis**” (Schimbarea la față) din Constanța [14]. Sultanul Abdul Aziz, prin firmanul din anul 1870 (an islamic 1287) a autorizat construcția bisericii „Metamorphosis” din Tulcea și a dat, mai înainte, în anul 1863 (an islamic 1279) un firman de autorizare ridicării Școlii Comunității Elene din Constanța, iar în 1868 un firman de permisiune pentru construirea bisericii protestante din Sulina [15].

Reversul medaliei a fost când, după 1877, statul român s-a îngrijit, spre onoarea lui, principal, de cultura spiritual-morală și civilizația materială a elementului musulman. În crezul expus în „Proclamația către locuitorii Dobrogei” (14.XI.1878, Brăila) de către Regele Carol I, adresat musulmanilor, se declara clar și răspicat că „dreptatea României nu cunoaște deosebiri de neam și de regiune. Credința voastră, familia voastră, vor fi apărate deopotrivă ca și ale creștinilor. Afacerile religiunii și ale familiei, vor fi pentru voi încredințate apărării muftiilor și judecătorilor aleși din neamul și legea voastră”, și „Armata română care intră în Dobrogea nu are altă chemare decât de a menține ordinea,... de a ocroti pașnica voastră viețuire. Salutați dar cu iubire drapelul român, care va fi pentru voi drapelul libertății, drapelul dreptății și al păcii” [16].

În anul 1878, populația majoritară a Dobrogei erau musulmanii (127 000 din totalul de 226 000), fapt atestat și de alegerile locale comunale de primari și de consilieri din 1880, în județul Constanța. Astfel, în cinci comune (Valu lui Traian – **Hasancea**, Murfatlar, Techirghiol, Vadul – **Caraharman**, Nicolae Bălcescu – **Danachioi**) dintre cele nouă ale Ocolului Constanța; în patru comune (Fântâna Mare – **Başpinar**, Nisipari – **Caratai**, Negrești – **Carabacă**, Pietroșani – **Chioseler**) din cele opt ale Ocolului Medgidiei; în toate cele 13 comune, din 13, ale Ocolului Mangalia, primarii sunt de etnie turco-tătară cu excepția comunei urbane Mangalia, primar român numit de prefect; în cinci comune (Horia – **Muslu**, Crișana – **Capugi**, Viroaga – **Calfa**, Șiriu – **Șirun**, Șoimu – **Cartal**) dintre cele 14 ale Ocolului Hârșova; în cinci comune (**Dobromir din Vale**, **Carvăn**, Negureni – **Cazanlâc**, Valea Țapului – **Tekekioi**, Făgetul-**Ghiuvegea**), dintre cele 15 ale Ocolului Silistra au fost aleși primari cetățeni români

de etnie turco-tătară. Numărul consilierilor aleși de etnie turco-tătară a fost, în aceste alegeri, de 172, iar 61 de consilieri de etnie turco-tătară au fost numiți de Prefectură.

În comuna urbană Constanța, 3 consilieri din 7 erau de etnie turco-tătară și un consilier din 3 a fost numit de Prefectură; în comuna urbană Mangalia, 3 consilieri aleși (din 5) și un consilier (din 3) de etnie turco-tătară a fost numit de Prefectură; în comuna urbană Medgidia primarul ales de etnie tătară a fost Abdul Cherim și 3 consilieri aleși (din 5) erau de etnie turco-tătară; în comuna urbană Ion Corvin (**Cusgun**) un consilier (din 5) ales și un consilier numit de Prefectură (din 2) erau de etnie turco-tătară [17].

În alegerile pentru comisiile comunale (rurale), din anul 1883 din județul Constanța, numărul de primari și consilieri de etnie turco-tătară este, de asemenea, semnificativ: 19 primari și 94 de consilieri aleși și 35 de consilieri numiți de Prefectură sunt de etnie turco-tătară.

Astfel, în **Plasa Constanța**, în zece comune rurale, 7 primari sunt de etnie turco-tătară: comunele Cobadin, **Hasancea** (azi Valu lui Traian), **Omurcea** (azi Valea Seacă), Murfatlar, **Caraharman** (azi Vadu), Techirghiol, Palas, totodată avem 36 de consilieri aleși și 12 consilieri numiți de Prefectură; în **Plasa Mangalia** toți cei 10 primari ai comunelor, 48 de consilieri aleși și 19 consilieri numiți de Prefectură sunt de etnie turco-tătară; în **Plasa Hârșova**, în 10 comune, doi primari (comunele Șiriu și Calfa – azi Viroaga), 10 consilieri aleși și 4 consilieri numiți de Prefectură [18].

Atitudinea Statului Român de a respecta drepturile și de a veni în sprijinul populației musulmane, mereu loială față de ea, poate fi exemplificată prin numeroase reglementări juridice, precum: Legea pentru organizarea Dobrogei din 7 martie 1880 cu modificările din 30 martie 1886, Constituțiile din 1923 și 1938, Legea învățământului secundar și superior (1898), Legea învățământului particular (19 decembrie 1920), Legea agrară (1921), Legea pentru regimul general al cultelor (12 aprilie 1924), Legea învățământului primar și normal (26 iulie 1924), Legea învățământului secundar (8 mai 1928) ș.a.

Practic, numeroase acte de bunăvoință ale administrației centrale și locale române au sprijinit satisfacerea nevoilor spiritual-religioase (învățământ, libertatea culturii, presa de expresie turco-tătară, asociații profesionale, sportive etc.) și, astfel, s-a ajuns la permanentizarea populației tătare și turce în acest colț de țară. Amintesc doar, în acest context, continuarea activității Seminarului Musulman din Babadag, înființat în timpul Imperiului Otoman, mutat la Medgidia în 1901, desființat de regimul comunist în 1964–1965 și

reluat ca și Colegiul Național de Pedagogie și Teologie „M. K. Atatürk” (1994), iar în zilele noastre legislația de către Parlamentul României a „Zilei Limbii Tătare” (5 mai 2008) și „Zilei Naționale a Etniei Tătare din România” (13 decembrie 2006).

Fapte de istorie social-culturală, arhicunoscute, intrate în mentalul colectiv al dobrogenilor sunt expresia bunei conviețuirii între români și etnici tătari și turci, între musulmani și creștini. Astfel:

- primul spital din Constanța anilor 1880 a funcționat în casele cu două etaje închiriate ale cetățeanului de origine tătară Ali Cadâr venit din Crimeea în Dobrogea la 1861. Ali Cadâr a fost mulți ani membru al Tribunalului Civil Mahomedan, președinte al Tribunalului de Comerț, viceprimar al Constanței, decorat cu însemne ale Statului Român: Cavaler al Ordinului Medjidie și Ofițer cu Coroana și Steaua României;

- patriotismul proverbial al primarului tătar al Medgidiei Agi Amet Chemal (decedat în 1901), care avea „o exactă concepție asupra ideii de stat” și promotor „al binelui obștesc” a determinat pe prefectul județului Constanța ca școala din Medgidia să-i poarte numele. Azi și o stradă a Medgidiei îi poartă numele. Primarul Agi Amet Chemal a insistat la ministrul Cultelor Tache Ionescu și a obținut o subvenție în bani pentru construcția lăcașului de cult ortodox „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” [19];

- primul deputat de Constanța de naționalitate tătară, Selim Abdulachim (1866–1943), în ședința din 3 aprilie 1924, și-a convins colegii parlamentari să-și doneze diurna pe o zi pentru construcția gimnaziului „Traian” din Adamclisi, „focar de patriotism în partea locului”, prototip și model de școală națională, unde 300 de elevi interni și externi „din toate seminiile” primesc o educație și o cultură exemplară [20];

- prin anii 1930, savantul Nicolae Iorga, prin autoritatea sa a împiedicat demolarea geamiei **Hünkâr**, monument istoric și de artă orientală din centrul orașului Constanța, ctitorie a sultanului Abdul Aziz din 1869, respingând pretextul șubrezeniei minaretului și al pericolului ce l-ar reprezenta pentru nu puținii trecători din zonă. Nefuncțională în anii regimului comunist, moscheea, bijuterie arhitectonică din piatră dobrogeană, cu un minaret de 17-20 metri, reparată și renovată, și-a reluat în anul 1993 atribuția de ctitor de conștiință religioasă islamică;

- primul Congres al Musulmanilor Dobrogeni (21–23 noiembrie 1913) din județele Constanța, Tulcea și Durostor și Caliacra (teritoriul din sudul Dobrogei, recuperat de la Regatul Bulgariei prin Tratatul de Pace din București din 28 iulie /10 august 1913, care pusese capăt celui de al doilea război balcanic) a reiterate devotamentul musulmanilor pentru Statul Român,

integritatea provinciei în cadrul Statului Român, idee reafirmată răspicat și la Congresul Musulmanilor Dobrogeni din Constanța (21 iulie 1919). Cu puțin înainte, pe 29 mai 1919, tot la Constanța musulmanii au organizat o manifestație în fața Consulatului Greciei și a sediului Crucii Roșii americane, afirmând dreptul României asupra Dobrogei;

- serviciul militar este onorat de cetățenii români de etnie turco-tătară ca ceva sacru, la fel chemarea spre sacrificiu, spre sacrificiul suprem, dacă interesele și cauza țării românești o cereau. Reîntregirea națională, apărarea independenței și suveranității patriei române sunt/au fost valori comune și românului, și omului tătar sau turc. O asemenea pagină de cultură istorică militară, cu contribuție tătară, este consemnată în *Registrul Societății Demobilizaților din Medgidia* (vol. I), unde găsim 21 de eroi musulmani sub drapel românesc în Războiul Balcanic din 1913 și în Primul Război Mondial [21];

- eroilor musulmani, Cruțiu Delasăliște le-a dedicat o *Odă* publicată cu prilejul sosirii în țară a osemintelor sublocotenentului Kiazim Abdulachim, ofițer activ de origine tătară, erou căzut în luptele de la Mărășești, în campania din 1916–1917. În memoria și cinstirea lui o stradă din municipiul Constanța îi poartă numele, înființându-se în amintirea sa și o asociație culturală și sportivă.

Desigur, în relația dintre românii ortodocși și tătarii și turcii musulmani nu totul a decurs fără asperități, fără tensiuni. Dar istoria Dobrogei nu a consemnat evenimente, fapte, cu confruntări dramatice, cu pierderi incalculabile de vieți și valori umane. Nicio biserică, nici o geamie nu a avut de suferit, nu i s-a schimbat destinația, nu a fost demolată. În Dobrogea nu consemnăm tulburări interetnice și interconfesionale de mari proporții. Și asta, într-un context în care războaiele ruso-turce-române au intrat în istoria noastră mai veche sau mai nouă.

În aprecierea relației dintre românul majoritar și etnicul tătar și turc, nu mă îndoiesc, și-a pus amprenta fondul de istorie comună româno-turcă. Avem însă obligația să evităm exagerările și ideile preconcepute, partizanatele, să dăm dovadă de clarviziune, de realism și de bun simț. În acest context, clarificatoare este, cred personal, constatarea reputatului istoric Constantin C. Giurescu care nota, fără echivoc, că prezența Imperiului Otoman a avut pentru noi, românii, în răstimpul 1683–1829, „pe lângă dezavantajele cunoscute, și un avantaj: acela de a fi o stavilă în fața celor două imperii expansioniste habsburgic și țarist. Astfel, am fi putut avea... soarta Poloniei” [22].

Etnicii tătari și turci din România – casa noastră de secole – au o spiritualitate aparte bazată pe o filoso-

fie de viață practică, pe tradiții și obiceiuri venite din *illo temporae*, pe cultul familiei și onoarei, pe religia islamică – religie a frățietății și solidarității umane.

Cultura tătarilor și turcilor din România este mai degrabă nescrisă, orală, dar la fel de vie și de profundă. Demnitatea, cutumele, tradiția, religia fac parte din existența noastră cotidiană, sunt miezul lor. Un proverb tătar spune că „obiceiul este jumătatea credinței” („Sabur, dinin yarısıdır”). Deci credința (ne) dă temelie iar tradițiile (ne) conferă unitate lumii turco-tătare.

În folclorul turco-tătar, în cultura populară, multe spuneri, proverbe și zicători pline de tâlc și semnificații, fac elogiul ospitalității și respectului față de celălalt om, de omul de lângă tine, inclusiv al omului de confesiune creștină. Ziceri, precum: „Cine se scoală cu furie se așează cu pagubă”; „Întâi gândește, apoi vorbește”; „Dă-i lapte celui care nu-ți dă apă”; „Nu intra în grădină (în casă) înaintea gazdei”; „Sângele nu se spală cu sânge, ci cu apă”; „Fiecare trebuie să știe unde va ținti săgeata altuia” și multe altele, exprimă înțelepciunea omului de rând, simplu și omenos.

Pentru omul de etnie turco-tătară, orice om este o minune și o valoare. În spiritualitatea turcă și islamică; „omenia n-are măsură”; „doar omul știe prețul omului”; „omul nu se teme de om, ci îl respectă”; „dacă vrei să câștigi ceva, apoi câștigă prieten, căci dușman naște și mama”. Sunt, aceste ziceri, o expresie a spiritului de respect, de prietenie și de toleranță, ca trăire în frăție și solidaritate, imprescriptibilă conștiință a orizontului așezării și conviețuirii într-un spațiu și timp social comun. Sunt, aceste și alte ziceri, o victorie asupra propriului orgoliu exagerat, o disciplinare și un auto-control al defectelor, o acceptare benefică a prezenței celuilalt, fie el creștin, iudeu, musulman.

Patrulerul: iubire de Dumnezeu și de mamă, respectul pentru vecin, acțiunea ce aduce beneficiu și faptele bune, a fost, succint, codul moral al etnicului tătar și turc în relația cu românul de alături pe plaiurile dobrogene, unde el, ei au religia și porunca muncii” cum spunea expresiv ziaristul Ion Neicu în perioada interbelică.

Folclorul turco-tătar este bogat în sentințe morale, în sfaturi de viață echilibrată, cumpătată, în pildă-îndemnuri de a trăi în curățenie morală, în dreptate și libertate, în frumos, adevăr și bine. Nu pot uita, nu voi uita că „Islamul are cinci porunci, a șasea este omenia”, cum îmi amintesc din spusele mamei mele, femeie simplă, modestă, care a născut și a crescut opt copii în condiții grele existențiale.

În spiritualitatea turco-tătară, vorbe de duh, proverbe, zicători moștenite din străbuni, sunt aproape identice cu cele din folclorul românesc: Iată câteva:

„Să faci ce spune popa, dar să nu faci ce face popa”; „Spune-mi cu cine te însoțești (împrietenești) ca să îți spun cine ești”; „Bani albi pentru zile negre”; „Leneșului i-au spus <închide ușa> și el a răspuns: „va bate vântul și o va închide”; „Măsoară de nouă ori și taie odată”; „Nu râde de vecin, căci ți se poate întâmpla și ție”; „Sunt vorbe care rezolvă și vorbe care te scot din minți”; „Cum îți așterni așa vei dormi”; „Toate să fie noi, prietenii să fie vechi”; „Meseria tatălui e moștenire pentru fiu”; „Fiecare pierdere este o lecție”; „Sufletul este mai de preț decât orice”; „Nu este iubire cu sila”; „Nu iese fum fără foc” [23] etc.

Sărbătorile și tradițiile laice și religioase ale etnicilor tătari și turci exprimă, în mod specific, trăirea în ospitalitate, frățietate și respect reciproc, solidaritate umană.

Ce tonice sunt zilele lunii Postului islamic, ale sărbătorii de Ramazan Bayram și de Kurban Bayram (**Sărbătoarea Sacrificiului**), când musulmanii oferă și vecinilor (creștini sau de altă religie) mese îmbelșugate de **İftar** (momentul întreruperii Postului), baclavale, dulciuri, alte produse de patiserie, respectiv carne de berbec, invitându-i la un ceai, la o cafea, la un sirop natural, la un șerbet ori dulceață, sau, pur și simplu, la taifas, la o discuție amicală despre tot și toate. Iar românii, creștini în genere, își iau „revanșa” bucurându-i pe ai noștri tătari și turci cu preparatele din carne de miel, cu cozonac și ouă roșii, de sfintele zile de Paști.

Sărbătoarea tradițională „**Tepreș**” la tătari, prilej de recreere și socializare în Dobrogea, organizată în zone de verdeață, crânguri, pajiști sau în inima pădurii este un prilej de etalare a bogăției artei culinare tătarești și frumoaselor costume populare, iar mesele copioase, jocurile distractive, cântecele și dansurile tradiționale, portul specific sunt câteva ingrediente ale acestei socializări, cu mic cu mare, unde luptele libere tătarești (**Küreş**) sunt nelipsite. Nimeni nu se supără dacă marele premiu, „**batal**” (berbec) sau „**bayrakul**” (steagul), format dintr-un set de nouă piese de îmbrăcăminte și lenjerie: cămașă, prosop, batiste, basmale, marama, ciorapi etc. revine ca trofeu unui participant, luptător român sau de altă etnie (dotat fizic, cunoscător al tainelor acestui sport tradițional tătareșc, cu voința de a învinge).

Din izvorul comun de conviețuire, de secole, amintim că în timpul ceremoniei de nuntă se folosesc obiecte, produse, zahăr, pâine, orez, lumânări, boccea, ladă de zestre, se practică gesturi, acțiuni (vopsirea părului și unghiilor – la musulmani se folosește o vopsea specială, numită, „**kîna**”) ungerea cu ulei sau mir, sărutarea mâinilor celor în vârstă, ospătarea musafirilor, așezarea covorului pe pământul călcat de mireasă, ca semn de rugă și reușită în viață, aruncarea cu apă la

ieșirea miresei din casa părinților sau atunci când cineva are nevoie de o șansă, de „cale liberă” pentru a-și realiza un deziderat, a beneficia de o operație reușită pentru sănătate, a face față unui examen, a încropi o afacere etc.

Chiar și după moarte, ceremoniile de evocare ale celui dispărut prin rugăciuni și prin parastase („*mevlid-uri*, la musulmani”) colective, cu date fixe, de pildă la 40, 52, 100 de zile, la un an sau la șapte ani se practică mai mult sau mai puțin, în comunitățile musulmane, preluate sau împrumutate, se pare, de la populația majoritară. De altfel, o zi specială de comemorare a morților în tradiția turco-tătară este „*Kıdırlez*” (de 6 mai, început al verii astronomice în străvechiul calendar turc), zi sinonimă cu Paștele Blajinilor – a celor trecuți în eternitate – în tradiția creștină. În tradiția musulmană se fac rugăciuni la mormintele din cimitire ale celor dragi, acasă sau în geamii, se dau alimente sau bani celor nevoiași (de regulă, orfani, văduve, bătrâni cu stare precară de sănătate), se fac turte, plăcinte tradiționale („*kalakay*” în limba tătară), halva de casă și dulciuri ce se distribuie rudelor și vecinilor.

Pentru cineva străin de melegurile dobrogene, aceste și alte tradiții și obiceiuri, cu o simbolistică și un fond comun de umanitate, fac parte din realitatea istorică și cultural-civilizatorie a zilelor noastre. Ele s-au perpetuat, sunt mărturia conviețuirii în pace și înțelegere a etniei turco-tătare (de confesiune islamică) cu populația majoritară română (cvasimajoritară ortodoxă).

Cultura etnicului tătar și turc din zilele noastre nu este o cultură conjuncturală, de moment. Ea nu este un lux, un joc gratuit, nici o dulce inutilitate. Ea este un zid de protecție eficient, ea conferă demnitate, noblețe, unitate, stil și sens vieții sale.

Cultura etnicului tătar și turc este una dintre culorile curcubeului cultural al umanității, una dintre vitaminele organismului social, una dintre florile din grădina culturii euroasiatice, orientale și universale.

Tătarii și turcii din România nu sunt simple grupuri etnice, simple comunități, simple minorități, ci sunt minorități naționale. Ei au trăit în Dobrogea, până în anul 1877, sub regim economic, administrativ, juridic, islamic, sub tutela Imperiului Otoman, ca *cețățeni otomani*.

Iar după momentul 1877–1878, s-au aflat într-o altă etapă politică, cu un set de simboluri identitare și instituționale, ca *cețățeni români*, loiali României și statului român.

Fac precizarea că în ce privește tătarii din România, care au pendulat între Crimeea, Turcia-stat-tată („*devlet baba*”), România stat-gazdă, ospitalier de secole, ei au fost lipsiți de un proiect politic național

tătar. Să nu uităm că din 1783, Crimeea – patria lor istorică, Patria-Mamă, leagănul culturii și civilizației lor milenare a căzut sub cizma țaristă, iar în martie 2014 a fost ocupată militar de Rusia lui Putin; că ei, tătarii, fac eforturi de a-și păstra și fortifica identitatea istorică, lingvistică, culturală și religioasă. Ei, tătarii, sunt conștienți că discriminările nu se lasă extirpate automat nici prin legislație, nici prin propaganda unui discurs egalitarist, nici de abordarea „politically correctness” și că cetățenia nu te face automat un om al locului, chiar dacă principial, pe hârtie, îți dă drepturi egale cu ale autohtonilor majoritari.

Realitățile de azi ale comunității turco-tătare: folsirea sporadică, cu dificultate, a limbii materne, din varii motive – slăbirea sau chiar pierderea unor tradiții, presiunea civilizației moderne, servituțile globalizării, nevoia de echilibru între cutume, tradiții și modernitate, schimbarea modului de a gândi, a mentalului colectiv, solicită, mai mult ca oricând, unitatea, clarviziunea și activismul comunității. Poate, și sprijinul factorilor de competență și decizie din lumea turcică și a comunității europene. Trecutul istoric a lăsat urme adânci. Dar, dacă și în cadrul acestui atelier de cunoaștere și schimb de idei și de opinii facem apel la trecutul istoric, o facem nu pentru a trezi resentimente, nu pentru a satisface orgolii, ci pentru a ne identifica, recâștiga identitatea autentică lingvistică-culturală-religioasă, pentru a zidi un viitor de bună conviețuire împreună.

Știm că destinul nostru este comun. Conștiința identității implică deschidere, dialog, comunicare. Valorificarea trecutului și a valorilor comune, lipsa de prejudecăți, trăirea prezentului în armonie cu sine și cu ceilalți, reprezintă în opinia noastră, cheia viitorului comun.

Mesajul comunicării noastre preia mesajul unui înțelept musulman, care, acum mai bine de o mie de ani, spunea că drumul conviețuirii în armonie, drumul spre inima și intelectul celuilalt trece prin **Cunoaștere**, prin acceptare (îngăduire), prin **Prietenie** și **Iubire** de om și Dumnezeu.

BIBLIOGRAFIE ȘI NOTE

1. Rădulescu A., Bitoleanu I. Istoria Dobrogei. Constanța: Ex Ponto, 1998, p. 289.
2. Noua moschee din Constanța. În: „Drapelul”, II, 12, 27 iunie 1910, p. 2.
3. În: Ionescu M. D. Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, București: Atelierele Grafice, I.V. Socescu, 1904, p. 347, 348 și 353.
4. Dr. Traeger P. Studii despre Dobrogea/Istorie și etnografie. În: Imagini din Dobrogea (traducere din limba germană – coordonare și cuvânt înainte dr. Constantin Cheramidoglu). Constant Art 2008, p. 260, p. 270-271, p. 272, p. 279.

5. Dobrogea (1878-1928). Cincizeci de ani de viață românească. Constanța: Ex Ponto, 2003, p. 225, apud C. Brătescu: Contributions á la question de la Dobrogea. În: La Dobrogea, Roumaine. București, 1919, p. 87.

6. Vezi distribuția geamiilor pe localități și ca număr. În: Ionescu M.D. op. cit., p. 647-650 și 654-655 și un comentariu pe larg despre viața religioasă a musulmanilor din Dobrogea. În: Ibram N., Comunitatea musulmană din Dobrogea-pagini de cultură și civilizație. Constanța: Ex Ponto, p. 105-130.

7. Dr. Traeger P. Studii... op. cit., p. 280.

8. Ionescu M. D. Geografia politică. În: Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, p. 334, 342, 346, 347, 348.

9. Ibram N. Tradiții și obiceiuri ale turcilor din România. Ediție bilingvă română și turcă. Constanța: ExPonto, 2003, p. 27-32.

10. Ibram N. Tătarii din România. Istorie. Spiritualitate. Identitate. Constanța: Muntenia, 2017, p. 35, 49, 52.

11. Barbu Șt. Delavrancea. Șapte zile la Constanța. Note constănțene. Memoriu „ProNasone”. În: Barbu Delavrancea, Opere, vol. 6, București, 1970, p. 121-129.

12. Roman M. Studiu asupra populației turcești din Dobrogea și sudul Basarabiei. Extras din revista Analele Dobrogei, anul XVI. Tiparul Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1936, p. 15.

13. Vezi, pe larg, Ibram N. Comunitatea musulmană din Dobrogea – Repere de viață spirituală. Constanța: Ex Ponto, 1998, p. 22-25; *Ibidem* „Politica religioasă a Osmanilor”. În:

Un proiect de împăcare a bisericilor, vol. colectiv. Accent Cluj, 2007, p. 246-250.

14. Coman V., Dobrotă C., Turcitu C. Dobrogea între medieval și modern (1406-1918), album, p. 46, 48, 54, 56, 66.

15. Dobrogea în arhivele 1597-1987. Coord. Virgil Coman București: Etnologică, 2013, p. 64.

16. Dobrogea (1878-1928). Cincizeci de ani de viață românească. Constanța: Ex Ponto, 2003, p. 608.

17. Alegerile consiliilor comunale din județul Constanța validate. În: Farul Constanței I, nr.16/24 august și nr. 17/31 august 1880; nr. 3/6 februarie și nr. 4/12 februarie 1883.

18. Ibram N. Edili turco-tătari dobrogeni. În: Din Istoria tătarilor, vol. II. Constanța: Ovidius University Press, 2011, p. 89-99.

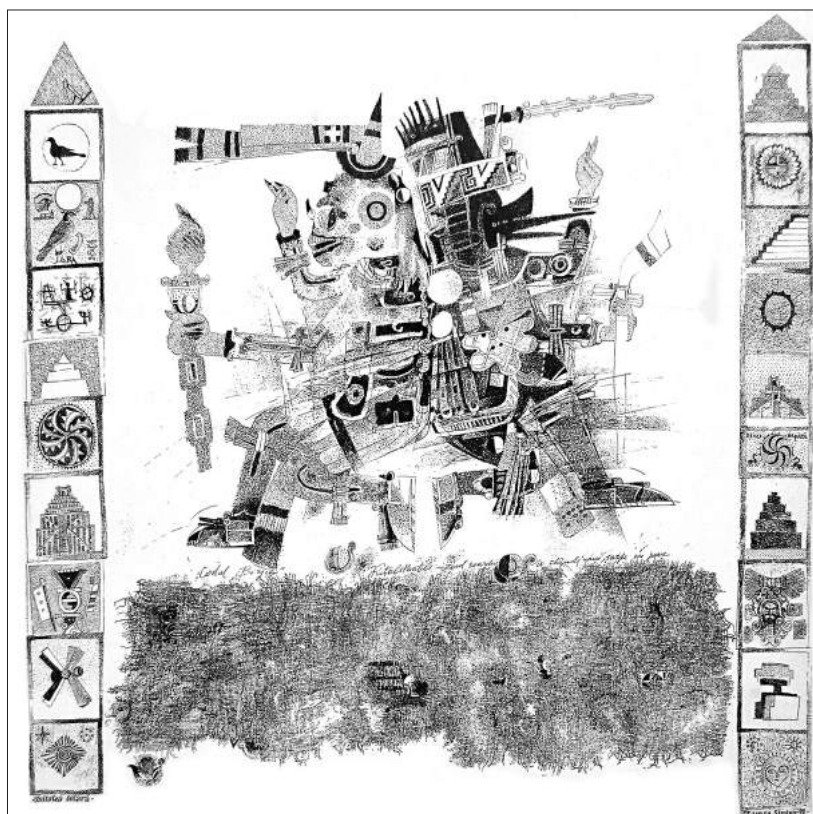
19. Saroglu Ch. E. În: Dobrogea Jună, III, nr.7, 1 mai 1907.

20. Burcea C. Parlamentul de altădată. În: Magazin istoric, iulie 2010, p. 26.

21. Ibram N. Eroi tătari sub drapel românesc în Războiul Balcanic și în Primul Război Mondial. În: Din istoria tătarilor, vol. I, Constanța, 2010, p. 71-90.

22. Giurescu C. Despre caracterul relațiilor dintre români și turci. În: Probleme consacrate în istoriografia română. București: Albatros, 1977, p. 122.

23. Proverbele și zicătorile din comunicarea noastră au fost selectate și din: Türk atasözleri ve deyimleri (cilt I, II), Millî Kütüphane Başkanlığı, İstanbul, 2001.

Simion Zamșa. *Unitatea solară*, 1992, hârtie, tuș-peniță, 70 × 70 cm.